

Прислівнику *де* в конструкціях із еліптичним буттєвим дієсловом-предикатом властива уточнююча функція: *ку^палис' / так у нас так було там о^це / де саме пло^т'іна / так там називалос' п^лесо // (Т 53); о^це де та ^зараз^с построєна мелниц'а / де о^це аж бол'ниці'а / амбула^тор'іа о^це жи^ли бага^ч'і Гладкови // (Т 55); і по^били / і вивезли ў шурхф / о^то / де пло^т'іна / і там їе сп'е^ц'ал'но / да / і вивезли // (Т 51); н'ісл'а кол^хоза / т'іл'ки приш^ла / ме^не о^це д'і^уч'іно^у на ^окопи Йес'ено^ватайа / де та с^танц'іа До^н'еукоїі ^област'і // (Т 60).*

Прийменниково-іменникові сполуки в розглядуваних конструкціях вказують на постійне, фіксоване, точно визначене розташування того чи іншого об'єкта, що склалося в уявленні оповідача: *т'ік на ^первої бри^гад'і / т'ік на ^утрої бри^гад'і // (ДНТ 4); і ^понад^м р'іч'коїу ш'е гр'ад^мки о^це аж^т то^го / перц'у / то огер^ки / то // (Т 41); так о^це балка на ^Йерках // (Т 7); от / ну і на ^Паску знач'іт шо / ^копанка у ^балк'і / і во^на / да^ваї ску^пайемс'а // (ДНТ 15).*

Отже, структурно-семантичну специфіку розглянутих системно-неповних (еліптичних) конструкцій становлять граматичні показники та лексична семантика непредикатних компонентів. У сукупності вони складають формально-синтаксичний та змістовий плани вираження невербалізованого дієслова-предиката, репрезентуючи тим самим явище зворотної валентності на тлі властивості кожного предиката мати певне оточення можливих аргументів, що походить із його семантичної валентності [5, с. 293]. У мовленнєвій тканині діалектних оповідей-спогадів проаналізовані синтаксичні одиниці репрезентують явище економії мовних зусиль при збереженні прагнення мовця до розлогості оповіді. Подальший розгляд таких конструкцій у співвідношенні з іншими дозволить з'ясувати їхні значення як засобів створення індикативної модальності, притаманної власне діалектним оповідям-спогадам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говірки Чорнобильської зони : системний опис / [П. Ю. Гриценко, Г. В. Воронич, Л. І. Дорошенко та ін.] ; за ред. П. Ю. Гриценка. – К. : Вид-во «Довіра», 1999. – 271 с.
2. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення / П. С. Дудик– К. : Наук. думка, 1973. – 286 с.
3. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
4. Руснак Н. Діалектний текст як об'єкт лінгвістичного дослідження / Наталія Руснак // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2003. – Вип. 170–171: Слов'янська філологія. – С. 42–47.
5. Русская разговорная речь / [отв. ред. Е. А. Земская]. – М. : Изд-во «Наука», 1973. – 485 с.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Natalia Lytvynova

Constructions with nonverbal predicate in utterances of dialectal narrative texts

The article focuses on the structural and semantic features of elliptic constructions in utterances of dialectal narrative texts, viewed in speech genre of «recollection». Their main functions in the context of dialectal narrative texts are also mentioned.

Key words: elliptic construction, nonverbal predicate, dialectal narrative text.

Ірина Потапчук

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРОНІМНИХ ЛЕКСЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ЯР» НА ЗАХІДНОПОДІЛЬСЬКОМУ ДІАЛЕКТНОМУ ПРОСТОРИ

У статті подано народну термінологічну лексику на позначення поняття «яр», що вживається в говірках Західного Поділля. Простежено структуру та семантику рядів оронімних лексем, зафіксованих за спеціальною анкетною-питальником, відзначено найменування, у яких виявляються говіркові риси.

Ключові слова: лексема, сема, семантичний ряд, географічна термінологія, географічний термін, західноподільське діалектне мовлення.

Географічну термінологію справедливо вважають однією з найбагатших груп лексики. Вона є вдячним матеріалом для порівняльно-історичних досліджень, бо зберігає в собі чимало архаїчних явищ, що дозволяють простежити розвиток мови, виявити територію їхнього поширення. На формування й становлення населення будь-якого регіону впливали конкретні природно-географічні умови, що відобразилось у його словникові. Отже, ця тематична група лексем відтворює вікові спостереження народу над природою, яка його оточує.

Географічна апелятивна лексика нерідко була об'єктом наукових студій як загалом у слов'янському, так і в українському мовознавстві зокрема. Велике значення мають дослідження «Географічна термінологія сербохорватської мови» Й. Шутца (20), «Географічна термінологія польської мови» П. Ніцше (19). Результати спостережень над географічною номенклатурою чеської і словацької мов відображено в працях Р. Малько [8], болгарської і македонської – у словнику Е. Григоряна (1), російської – у розвідках Е. Мурзаєва і В. Мурзаєвої (8), географічні терміни на матеріалі білоруської мови досліджено І. Яшкіним (17). Слов'янська географічна термінологія найповніше представлена в монографії М. Толстого «Слов'янська географічна термінологія: Семасіологічні етюди» [11].

В українській лінгвістиці щодо повноти представлення географічної номенклатури особливо цінними є такі лексикографічні праці: «Географічні назви Бойківщини» Я. Рудницького (10), «Географічні назви Гуцульщини» С. Грабця (18), «Народна географічна термінологія Чернігівсько-Сумського Полісся: Словник» Є. Черепанової (16), «Матеріали до словника українських географічних апелятивів (назви рельєфів)» Т. Марусенко (7), «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини» Т. Громко, В. Лучика, Т. Поляруш (2), «Словник народних географічних термінів Волині» О. Данилюк (3), «Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель» Г. Аркушина (12). Апелятиви як твірні основи власних географічних назв представлено в дослідженнях з гідронімії (студії С. Вербича [2], Й. Дзендзелівського [4], І. Желєзняк (6), Ю. Карпенка [6], В. Лучика [7], Л. Масенко [9], О. Стрижака [10], В. Шульгача [12]). Однак народна апелятивна лексика на території України зібрана поки що нерівномірно.

Народна географічна термінологія західноподільського діалектного ареалу як цілісна система ще не була предметом спеціальних досліджень. У зв'язку з цим визначаємо мету нашого дослідження: зафіксувати апелятивну лексику на позначення оронімних географічних об'єктів із семантикою «яр», що відображує ознаки західноподільських говірок подільського говору, записану за спеціальною анкетною-питальником у 6 районах Хмельницької та 1 районі Тернопільської областей. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: простежити структурування номенів лексико-семантичної групи (ЛСГ) «яр», з'ясувати природу їхньої семантики, виявити загальноновживані, діалектні та специфічні говіркові географічні терміни (далі – ГТ), проаналізувати явище семантичних переходів у межах лексико-семантичних груп досліджуваних лексем.

Оскільки територія досліджуваних районів Хмельницької області має підвищений рельєф, розчленований численними річками з крутими берегами, то ЛСГ «яр», імовірно, репрезентуватиме значна кількість оронімних назв.

Цілком прозорим є групування лексем семантичного ряду «яр» навколо однойменної лексеми-ядра *йар*, що зафіксована в мовленні подолян майже усіх обстежених н. пп. Периферійними за частотою вживання можна вважати: *р'іу'чак* (Івх, Врв, ССм, Звд, Бл, Крм, Чрнв, Влч, Зст, Бс, Біл, СПр, Лсг, Крг, Лчк, Ббн, Св, Км, Стн, Глш Орн, Глб), *видоли'нок* (Ярм, Врв, Кр, Бс, Прс, Крг, Прд, Шар, Крм, Стк, Кнг), *йа'рок* (ССм, Схд, Шдл, Кл, Грш, Кнг, Дмш), *про'вал'а* (Нвс, СП, Пдпл). Спорадично представлено загальноновживані ГТ *вийарок* (Рхн), *балка* (Мрз), *за'пади'на* (Чрч) та ГТ *оу'раг* (Брж), що витворився, очевидно, під впливом російської мови. Слово *за'пади'на* зафіксовано ще з семантикою «яма» та «заглиблення на вершечку гори, горба» (Чрч).

Яр, порослий лісом, у більшості говірок обстежених н. пп іменують лексемою *балка*, що зафіксоване зі значенням «степовий яр, долина» [бавка], «русло висохлої ріки» – рос. *балка*, п. [balka] (з укр.); його походження остаточно не з'ясоване, а здебільшого пов'язується з *болото*, *болоння* «долина» (4, с. 127). Лексема *бай'рак* (Звд, Крг, ВМ, Ктгр), за матеріалами «Етимологічного словника української мови», має значення «лісок у яру; лісова долина»; його кваліфікують як запозичення з турецької мови, що мотивується або словом-оригіналом *bayır* «горб, зарослий деревами, схил гори», або *buyrak* «ущелина, прірва» (4, с. 118–119). У «Словнику української мови» зафіксована семантика слова *бай'рак* «ліс у яру, в долині або яр, порослий чагарником» (13, с. 91). Зауважимо, що в західноподільському діалектному континуумі поняття «яр» та «ліс» частково поляризуються

номенами ¹балка та л'і¹сок (Злч), але водночас взаємно накладаються в лексемах байрак та балка. ГТ ¹йа¹рови¹шче (Мхл, Яб, Крм, Вк), ¹йа¹рови¹шче (Нвс) репрезентують різні акцентуаційні варіанти слова в діалектному мовленні. Ряд лексем ¹йар→¹йа¹рок→¹йа¹рови¹шче репрезентує диференціацію номенів не лише за ознакою розміру, а й емоційне ставлення мовців до таких природних реалій у досліджуваних говірках. Цей факт підтверджує тезу П. Гриценка про те, що «поєднання вихідної основи з різноманітними афіксами для передачі того ж значення – явище типове для говірок. Навіть у випадках з назвами широковідомих понять, що сягають праслов'янського чи давньоруського періодів розвитку мови, одноманітність морфемної структури лексеми у говірках є явищем рідкісним» [3, с. 105].

Наступний ряд лексем на позначення поняття «відріг яру» представлено метафоричними лексемами ¹г'ілка (Крмч, ССм, Чрн, Прс), ¹р'іг (Гк, Крг, Ктгр) та префіксальним дериватом ¹в'ід¹р'іг (Чрч, Влх), де префіксальний формант ¹від- вказує на віддалення (9, с. 369). Зіставлення ГТ ¹при¹йа¹рок (Шшк, Шдл, Біл, Мрз, Шар) з найпоширенішим варіантом ¹п'рийарок (Ярм, Яб, Мал, Звд, Кр, Крм, Хпт, Схд, Бс, Ввс, Трч, Рхн, Лчк, Вк, Св, Шшк, Км, Птч, Глш, Прд), на нашу думку, демонструє відтягування наголосу префіксом у багатоскладових іменниках чоловічого роду, що загалом характерно для південно-західних діалектів [1, с. 148]. Уживання лексем ¹вийарок (Цк), ¹видолинок (Крш, Грш, Дрв, Кнг, Дмш) у значенні «відріг яру» мотивоване спільною ознакою «невеликий»: «невеликий яр з пологими схилами» (4, с. 548), «невелика, неглибока улоговина, улоговинка» (4, с. 391). Це деривати, утворені суфіксально-префіксальним способом від загальноновживаних ГТ ¹яр і ¹долина.

Використання лексем ¹йа¹ри (у більшості говірок) та ¹йа¹р'і (Ярм, Ант, Нвс, Гк, Чрч, Хпт, СПр, Влх, Св, ВМ, Ктгр) на позначення поняття «група ярів» дають підстави стверджувати наявність кореляції твердості : м'якості приголосного [р] : [р'], що, як правило, майже зникла в подільській групі говірок [5, с. 391]. Можемо стверджувати, що така зміна здебільшого відбувається під впливом літературної мови на діалектне мовлення подолян. За матеріалами, поданими в словнику Г. Аркушина, мікротопонім Ярі зафіксований у с. Лютарка на півночі Хмельницької області і позначає ліс (12, с. 529). Рідко вживаними словами з таким же значенням у народній географічній номенклатурі Західного Поділля є суфіксальний дериват ¹йарки (Дмш) та префіксально-суфіксальний ¹п'ейарки (Чрч).

Продуктивний суфіксальний формант -ок, що репрезентує здрібнілість, представлено в лексемах ¹йа¹рок, ¹вибалок, ¹поті¹чок, ¹р'і¹ча¹чок (з суфіксальними формантами ч/ач/ок) на позначення невеликого яру. Усі терміни загальноновживані, однак варто звернути увагу на фонологічні особливості слова ¹поті¹чок, у якому твердий [т] зближує говірку с. Гуків, що розташована на межі Хмельницької та Тернопільської обл., з наддністрянськими говірками. Зафіксовано також лексеми ¹вийамка (Кр, Чрч, Чрнв, Схд, Стк, Бс, Лчк, Лшк, СП, Глш, Прд, Дмш), ¹балка (Крм, Трч, Кнг), ¹ка¹нава (Крмч, Гк, Брж, Шшк, Влч, СПр, Крг, Кзм, Шшк, Кл, Кнг). Стосовно терміна ¹ка¹нава «Етимологічний словник української мови» містить таку словникову статтю: «заглибина, канал», ¹канавник; – рос., блр. ¹канава, болг. ¹ка¹навка (з рос.) – не зовсім ясне; можливо, походить від п. ¹kanal, яке могло стати орфоепічним ¹kanaw (укр. *канав), що пізніше, можливо, на ґрунті російської мови – вирівнялось до форм жін. р. на –а (5, с. 361).

Яр на території кар'єру позначено лексемою ¹кар'йер (в усіх говірках). У словах ¹котло¹ван (Гк, Бдн, Кр, Брж, Крм, Цк, Чрн, Влч, СПр, Прс, Крг, Птч, ВМ), ¹катла¹ван (Ярм, Ант, Нвс, ССм, Гк, Крм, Хпт, Чрнв, Схд, Стк, Ввс, Трч, Км, Стн, Крш, Грш, Кнг, Дмш), ¹к'ітлован (Кіз), що зафіксовані з таким же значенням, спостерігаємо субституцію ненаголошеної фонемі [о]<[а]<[і] на внутрішньоговірковому рівні. Зважаючи на основне значення слова ¹котло¹ван «велика яма для закладки фундаменту» (15, с. 353), можемо зробити висновок, що перехід у географічну термінологію відбувся за подібністю. Периферійні в семантичному ряді лексеми ¹урви¹шче (Бл, Шшк, Пдпл), ¹ма¹к'ітра (Крг) вживаються в досліджених говірках ще на позначення прірви та ями круглої форми відповідно.

У народній географічній терміносистемі Західного Поділля поняття «глибокий обривистий яр» закономірно представлено загальноукраїнською лексикою: ¹бе¹зод'н'а (в усіх говірках) (пор. тс. ¹бай¹кай, зафіксоване в говірці с. Трипілля Обухівського р-ну Київської обл. (7, с. 214)), ¹п'р'ірма (Крмч, Лшк, Кр), ¹урви¹шче (Мхл, Брж, Біл, Км, Бл, Чрч), ¹с'і¹у'інка (Бдн, Шдл, Лчк, ВМ, Крш, Кнг, Дмш), ¹йар (ССм), ¹ска¹ла (Кр), ¹бездна (Шшк, СПр), ¹вийарок (Влч, Рхн, Влх), ¹йа¹руга (Зст) (тс. у степ. гов. (2, с. 209)), ¹про¹вал'а (Грш). Діалектизм ¹с'і¹у'енка (Шдл, Глб) підтверджує висновки науковців про фонетичну варіативність у системі говіркового вокалізму, що полягає в заступленні одного звука іншим. Протетичний приголосний [в] зауважуємо в слові ¹воб¹ри¹ (Бс). Це фонетичне явище, як

відомо, найбільше виявляється в південно-західних говорах, до яких належать західноподільські говірки.

Лексеми на позначення ущелини, або вузької і глибокої западини між скелями чи обривистими схилами мотивують похідними від іменника *щіль* й інфінітива *тріскати* (11, с. 187, 180). Зауважимо, що лексема *щільина* зафіксована в степових говірках Кіровоградщини з трьома значеннями: «щільина в землі», «ущелля» та «яр» (2, с. 206).

Численною й різноманітною є мікрогрупа репрезентантів семи 'рив': *о'к'ін*, *о'коп*, *во'к'ін*, *викоп*; *р'іу*, *р'іу'чак*; *р'івец*, *ро'вец*; *к'у'вет*; *фоса*. Крім уже названих фонетичних явищ (протеза [в], кореляція за твердістю : м'якістю [р] : [р']), у наведених лексемах фіксуємо диспалаталізацію звука [ц]: *р'івец*, *ро'вец*. Функціонування лексеми *фоса* можна пояснити не лише міжговірковими впливами, але й міжмовними. Це слово, що за свідченнями «Матеріалів до словника...» Т. Марусенко побутує у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Черкаській обл. (7, с. 253), польського походження і означає «рив».

Рив, утворений дією вод, називають *вимиу* (Звд, Шшк, Чрч, Влч, Лчк, СП, Кзм), *вимоїна* (Ярм, Мхл, Нвс, Мал, Бдн, Гк, Брж, Чрн, Рхн, Крг, Глш, Прд, Шар, Кіз), *вирва* (Крмч, Бл, Хпт, Чрнв, Схд, Трч, СПр, Св, Км); *р'іу* (Івх, Мхл, Злч, ВМ), *р'іу'чак* (Лшк, Кр); *к'руча* (Яб, ССм, Кр, Крм, Шдл, Зст, Бс, Ввс, Біл, Прс, Лсг, Мрз, Вк, Птч, Пдл, Грш, Ктгр); *п'р'ірва* (Бдн); *йар* (Цк), *коте'леви'на* (Грш, Дрв); *жо'ло'бок* (Глб). Номени *вимиу*, *вимоїна*, *вирва* утворено за допомогою непоширеного в основах іменників префіксального форманта *ви-* (9, с. 368). Назва *р'іу'чак* має семантику «не дуже глибокий і широкий рив, канава» (14, с. 553). Побутування з таким значенням ГТ *к'руча*, *п'р'ірва* дають підстави говорити про семантичний перехід за схемою: «крутий схил горба, гори»→«п'р'ірва»→«яма в річці»→«яр»→«рив», а народні ГТ *коте'леви'на*, *жо'ло'бок* засвідчують такий перехід: «яма конусоподібної форми»→«вибоїна, яма на дорозі»→«яр» та «западина, глибока яма в скелях біля річки»→«яр».

Спорідненими з лексемами названої вище мікрогрупи є номени із семантикою «яр, утворений дією вод»: *йар* (у багатьох говірках); *ка'нава* (Ярм, Крмч, Мал, ССм, Брж, Бл, Лсв, Чрн, Шдл, Стк, Зст, Лсг, Св, Птч, Шар, Пдл, Нгн); *кана'вина* (Звд, Чрч); *жоло'б* (Чрн, Чрнв, Влч, Бс, Трч, Біл, СПр, Лчк, Мрз, Стн, Прд), *жолуб* (Влх). Сильне укання засвідчено спорадично, на межі наддністрянського та подільського говорів.

У мікрогрупі назв із семантикою «канава з водою» переважають уже названі ГТ: *р'іу'чак* (Ярм, Івх, Врв, Бдн, ССм, Лшк, Кр, Брж, Крм, Шшк, Влч, Шдл, Стк, Зст, Бс, Рхн, Прс, Крг, Влх, Мрз, Ббн, Вк, Св, Км, Пдл, ВМ, Стн, Глш, Нгн), *ка'нава* (Крмч, Гк, ССм, Бл, Крм, Трч, Рхн, Кзм, Кл, Шар, Грш, Дрв), *ка'нал* (Ввс, Глб), *фоса* (Яб, Мал, Кр, Чрч, Схд, Шдл, Стк, Біл, Прс, Крг, Лчк, Птч, Прд, Крш, Ктгр, Кнг). Інформатори зазначають ще *в'ід'стоїник* (Звд, Чрн, Чрнв), *от'стоїник* (Нвс, Лсв, Цк, Хпт, СПр, Лсг), *ринва* (Бдн). Лексема *ка'нал* відома в багатьох мовах: рос., блр., болг. *канал*, п. *kanal*, ч., слц., слн. *kanal*, вл., нл. *kanal*, м. *канал*, схв. *kanāl* – запозичення з французької мови (можливо, через посередництво німецької чи голландської – нім. *Kanal*, гол. *kanaal*), фр. *canal* «труба, водопровід, русло» походить від лат. *canālis* «труба, канава, рив» (5, с. 361). Крім широко представлених у кількох попередніх семантичних рядах лексем *ка'нава*, *ка'нал* (майже порівну в усіх говірках), *ка'нали* (Бдн); *викоп* (Нвс, Шшк, Крг, Грш); *жоло'б* (Біл, СПр, Лчк), *жолуб* (Кр, Кнг), *жо'лубина* (Кр), *жо'ло'бок* (Прд, Шар, Глб), *жо'лубок* (Влх, Глш) зі значенням «канава з водою» засвідчено номени *тран'шейа* (Мал, Гк, Цк, Схд, Зст, Ктгр, Орн), *водов'ід'в'ід* (Чрч).

Отже, значна частина народних ГТ зі значенням «яр» на західноподільському говірковому просторі представлена префіксальними або префіксально-суфіксальними дериватами, деякі утворені лексико-семантичним способом шляхом метафоризації основного значення. Найчастіше ядром семантичних рядів оронімів є загальноукраїнські лексеми. На підставі аналізу зафіксованого матеріалу вдалося проілюструвати діалектні риси, притаманні говіркам Західного Поділля, частково простежити взаємовпливи подільського, волинського, наддністрянського та степового говорів. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розгляді інших ЛСГ народної географічної термінології західноподільського діалектного континууму й укладанні регіонального словника цього шару лексики.

Умовні скорочення назв населених пунктів

Вк – с. Вікно, Крг – с. Крогулець, Км – с. Куманів, Лчк – с. Личківці, Схд – с. Суходіл, Яб – с. Яблунів Гусятинського р-ну Тернопільської обл.; Влч – м. Волочиськ, Клн – с. Клинини Волочиського р-ну; Бс – с. Басівка, Ббн – с. Бубнівка, Врв – с. Варівці, Зв – с. Завадинці, Кл – с. Клинове, Крм – с. Кременна, Кзм – с. Кузьмин, Лсв – с. Лісоводи, Лсг – с. Лісогірка, Нвс – с. Новосілка, Стн – с. Сатанівка, СП – с. Стара Пісочна, СПр – с. Старе Поріччя, Трч – с. Турчинці, Хпт – с. Хоптинці, Чрнв – с. Чорнівводи, Шшк – с. Шишківці

Городоцького р-ну; Бл – с. Балин, Зст – с. Заставля, Кр – с. Кривчик, Лшк – с. Лошківці, Мк – с. Маків, МК – с. Мала Кужелівка, Мал – с. Маліївці, Мцв – с. Міцівці, Мрз – с. Морозів, Рхн – с. Рахнівка, ЯС – с. Ярова Слобідка Дунаєвського р-ну; Грш – с. Грушка, Дрв – с. Дерев'яне, Дмш – с. Демшин, Ктгр – с. Китайгород, Кз – с. Кізя, Кнг – с. Княгинин, Крш – с. Крушанівка, Нф – с. Нефедівці, Нгн – с. Нігин, Орн – с. Оринин, Пдпл – с. Підпилип'я, Пдл – с. Подоляни Кам'янець-Подільського р-ну; Брж – с. Бережанка, Біл – с. Біла, Бдн – с. Боднарівка, Ввс – с. Вівся, Влх – с. Вільхівці, Гк – с. Гуків, Івх – с. Івахнівці, Злч – с. Залуччя, Крмч – с. Кормильче, Крк – с. Криків, Птч – с. П'ятничани, Св – с. Свіршківці, ССм – с. Слобідка-Смотрицька, Чрч – с. Черче, Чрн – с. Чорна, Цк – с. Цикова, Шдл – с. Шидлівці Чемеровецького р-ну; Глш – с. Глушківці, Прд – с. Правдівка, Прс – с. Проскурівка, Стк – с. Сутківці, Шар – с. Шарівка, Ярм – м. Ярмолинці Ярмолинського р-ну Хмельницької обл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Вербич С. О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. О. Вербич ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1998. – 15 с.
3. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. І. Г. Матвіяс – К. : Наук. думка, 1990. – 272 с.
4. Дзедзелівський Й. О. Спостереження над українськими народними назвами гідрорельєфу / Й. О. Дзедзелівський // *Onomastica*. – Krakow, 1972. – Т. XVII. – С. 109–150.
5. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : Рад. школа, 1955. – 307 с.
6. Карпенко О. П. Старожитня гідронімія Центрального Полісся в загальнослов'янському аспекті / О. П. Карпенко // *Мовознавство*. – 2008. – № 2–3. – С. 77–90.
7. Лучик В. В. Іншомовні гідроніми Середнього Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лучик. – Кіровоград, 1996. – 235 с.
8. Малько Р. Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общеславянском фоне) / Р. Н. Малько; ред. Р. В. Кравчук. – Минск : Наука и техника, 1974. – 144 с.
9. Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля / Л. Т. Масенко; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. І. М. Железняк. – К. : Наук. думка, 1979. – 104 с.
10. Стрижак О. С. Гідронімія Полтавщини фіто-зоографічного семантичного ряду / О. С. Стрижак // *Українська діалектологія і ономастика* ; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 147–176.
11. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология : Семасиологические этюды / Н. И. Толстой. – М. : Наука. – 1969. – 262 с.
12. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції) / В. П. Шульгач. – К., 1998. – 368 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков / Э. А. Григорян. – Ереван, 1975. – 260 с.
2. Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш ; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – К. : Кіровоград, 1999. – 222 с.
3. Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк ; НАН України, Інститут української мови. – Луцьк : Надстир'я, 1997. – 108 с.
4. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 632 с.
5. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 2. – 570 с.
6. Железняк І. М. Матеріали до "Словника гідронімів України (непротічні води)": Кіровоградська область / І. М. Железняк // *Ономастика першого тисячоліття нашої ери*. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 265–267.
7. Марусенко Т. А. Матеріали к словарю украинских географических аппелятивов (названия рельефов) / Т. А. Марусенко // *Полесьє (Лингвистика. Археология. Топонимика)*. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.
8. Мурзаев Э., Мурзаева В. Словарь местных географических терминов / Э. Мурзаев, В. Мурзаева. – М. : Географгиз, 1959. – 303 с.
9. Полюга Л. М. Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – Львів : Світ, 2001. – 448 с.
10. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини (2-ге вид.) / Я. Рудницький. – Вінніпег, 1962. – 246 с.
11. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сікорська. – К. : Рад. шк., 1985. – 188 с.
12. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель : у 2 т. / [упоряд. Г. Л. Аркушина]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 2 – 536 с.
13. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – 799 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. 8. – 928 с.
15. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка* / М. Фасмер. – М. : Изд. «Прогресс», 1967 – Т. 2. – 672 с.

16. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : словарь / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
17. Яшкін І.Я. Беларускія географічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і техника, 1971. – 256 с.
18. Hrabec S. Nazwy geograficzne Huculczyny. / S. Hrabec // Prace Onomastyczne. – Krakow, 1950. – № 2.
19. Nitsche P. Die Geographische Terminologie des Polnischen / P. Nitsche. – Köln – Graz, 1964. – 339 s.
20. Schütz J. Die geographische terminologie des Serbokroatischen / J. Schutz. – Berlin : Akademie – Verlag, 1957. – 113 s.

Irina Potapchuk

Structural-semantic features of the land denoting lexemes with the meaning of «ravine» in Western Podillya dialectal area

The article presents folk terms used for referring to the notion «ravine» in the Western Podillya dialects. The author observes the structural and semantic peculiarities of the lexical clusters (lines) fixed according to the special questionnaire, a thorough description is given of the samples containing dialectal features.

Key words: lexeme, semantic unit, semantic line, geographical terminology, geographical term, Western Podillya dialectal variant.

Юлія Абрамян

**УТВОРЕННЯ НАЗВ-ІННОВАЦІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ МОЛОДИХ
НЕДОРОЗВИНЕНИХ РОСЛИН В УКРАЇНСЬКИХ
СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ**

У статті з'ясовано напрямки динаміки маніфестантів семи 'молоді недорозвинені рослини (кукурудза, буряки, морква, капуста, огірки)' як частини лексико-семантичної групи назв сільськогосподарських культур.

Ключові слова: лексема, сема, динамічні процеси, способи номінації, маніфестант.

Сільськогосподарська лексика охоплює великий за обсягом та суттєвий шар словникового складу української мови, вона є давньою й надзвичайно цінною для історії мови й культури. Аграрна лексика різних регіонів України привертала увагу дослідників діалектної мови й представлена працями Й. Дзензелівського (Закарпаття) [5]; М. Никончука (Правобережне Полісся) [13]; П. Гриценка (межиріччя Дністра і Дунаю) [3]; Г. Козачук (Волинь) [8]; Ф. Непійводи (Черкащина) [11; 12]; Т. Тищенко (подільсько-наддніпрянське суміжжя) [18]; Р. Сердеги (Харківщина) [15] та окремими розвідками О. Малахівської [9; 10]; І. Сабадоша [14]; О. Данилюк [4]; Я. Закревської [6; 7]; О. Бабицевої [1] тощо. Сільськогосподарська лексика Східної Слобожанщини ще не була предметом спеціального дослідження, лише окремі лексеми ТГЛ сільського господарства представлені в монографії К. Глуховцевої [2] та в «Словнику українських східнослобожанських говірок» (СУСГ). Відсутність системного опису сільськогосподарської лексики Східної Слобожанщини й зумовлює актуальність нашої роботи.

Лексико-семантична група назв сільськогосподарських культур є однією з найбільш чисельних у досліджуваній тематичній групі щодо аналізу власне мовотворчих діалектних процесів. У пропонованій статті ми зосередимо свою увагу на мікрогрупі, яку складають назви недорозвинених плодів рослин, що є складником лексико-семантичної групи назв сільськогосподарських культур. Завданням розвідки є аналіз репертуару назв молодих недорозвинених рослин в українських східнослобожанських говірках порівняно з матеріалами *Словаря української мови* за редакцією Б. Грінченка (Грінченко). Мета статті – з'ясувати напрямки динаміки маніфестантів семи 'молоді недорозвинені рослини (кукурудза, буряки, морква, капуста, огірки)', виявити архаїзми та особливості утворення назв-інновацій.

У лексико-семантичній групі найменувань сільськогосподарських культур на підставі належності денотата до певної біологічної родини виділено кілька підгруп лексем на позначення зернових, технічних та городніх рослин. Кожна з цих підгруп включає мікрогрупи назв стебла й листя, плодової частини, ступеня стиглості плоду тощо.